

Prikaz dokumentarog filma Stepinac: Kardinal i njegova savjest (2020.)

AUTOR: Marko Paradžik¹

Novinarka i diplomirana politologinja Višnja Starešina redateljica je i scenaristica već nekoliko dokumentaraca: *Neprijatelj naroda* iz 2015. godine (dokumentarac o komunističkoj represiji u bivšoj Jugoslaviji), *Zaustavljeni Glas* iz 2010. godine (o ratnom izvjestitelju Siniši Glavaševiću i Vukovaru u Domovinskomu ratu), *Treći pohod* iz 2008. godine (o razvoju džihadista u Bosni za vrijeme Domovinskoga rata).² Zajednička obilježja svih ovih dokumentarnih filmova su njihov žanr političkoga dokumentarca, važnost teme iz perspektive Republike Hrvatske te u krajnjoj liniji izbor kontroverzne teme za dokumentarnu obradu.

Film traje 1 sat i 27 minuta, snimljen je u tehnici digitalnoga formata te je 2021. godine na Stepinčevo premijerno prikazan na HRT-u³, premda je već u 2020. godini prikazivan u kino dvoranama. Redateljica nije prisutna u samom filmu te se ne čuju postavljena pitanja, već samo odgovori osoba s kojima se vodi razgovor.

Razgovor sa strukom se vodio s danas preminulim povjesničarom Ivom Bancom, britanskim povjesničarom Robinom Harrisom i američkom povjesničarkom Esther Gitman. Time je dana jedna stručna povijesna analiza i razmišljanje oko ključnih pitanja odnosa Stepinca prema Antu Paveliću, Josipu Brozu Titu i Edvardu Kardelju te u krajnjoj liniji oko uloge Stepinca prema spašavanju Židova u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Eksterijeri i interijeri su ra-

¹Marko Paradžik, mag. iur., Dom hrvatskih veterana, Park Stara Trešnjevka 4, Zagreb, theodorospara@gmail.com

²<https://www.imdb.com/name/nm4197736/>, Pristupljeno 10.4.2021. godine

³HRT 1, 10.02.2021.

zličiti sa svakime od tih stručnih sugovornika, i nisu bitan element u dokumentarcu. Banac je poznati povjesničar vezano za temu komunističke represije, iako moram reći da ima i onih povjesničara koji su se puno neposrednije bavili samim Alojzijem Stepincom. Spomenuti Britanac Robin Harris je definitivno jedan od njih, obzirom da je napisao knjigu *Stepinac – njegov život i vrijeme*, i iz njegovih odgovora je vidljivo da suvereno vlada temom dokumentarca. Njih bi se obojicu možda moglo proglasiti nepristranima po pitanju Stepinca jer jedan je Hrvat, a drugi Britanac koji živi i radi u Hrvatskoj te se živo zanima za njezinu povijest. Taj se pak prigovor nikako ne može uputiti međunarodno priznatoj američkoj povjesničarki židovskog podrijetla Gitman, čija knjiga nosi naslov: *Kad hrabrost prevlada: spašavanje i preživljavanje Židova u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj 1941. – 1945.* Ona u dokumentarcu iznosi zanimljivu i punu predrasuda reakciju sveučilišnoj katedri u Americi, kada im je obznanila predmet svoga istraživanja.

Drugi niz sugovornika su ljudi čiji su životi neposredno vezani uz Alojzija Stepinca. Konkretno radi se o svjedočanstvo Ruth Dajč koja je na crkvenomu sudištu 17. veljače 1993. svjedočila o ulozi kardinala Alojzija Stepinca u njezinomu životu te kako ju je spasio. U pogledu njezinoga svjedočanstva dokumentarac donosi osobnije detalje, i fokusiran je na stradanja Židova za vrijeme NDH. Dokumentarac u vidu svjedočanstva u jednom trenutku poprima i karakter istraživačkoga dokumentarca, jer istražuje saznanja jedne židovske obitelji iz Izraela čija je majka i baka bila jedna od djevojčica koja je spašena posredstvom Stepinca i časnih sestara. Ovdje se otvara osobniji i emotivniji narativ sugovornika u njihovoj potrazi za istinom o povijesti svog člana obitelji.

Sam dokumentarac fokusiran je na obradu uloge Alojzija Ste-

pinca u NDH, s posebnim naglaskom na odnosu prema Židovima i potom na suđenje Stepincu za vrijeme druge Jugoslavije. Upravo je u tomu segmentu perspektive Židova o Stepincu ovaj dokumentarac izuzetno bitan. U tomu kontekstu donosi se bitna svijest Hrvatima koji željno iščekuju njegovu beatifikaciju, obzirom da im je on uzor u odnosu prema vjeri, no i kao osoba koja nijednomu režimu nije dopustila natjerati ga na djelovanje protivno njegovoj savjesti.

U nastavku ovoga prikaza donosimo nekoliko kratkih pitanja postavljenih od autora redateljici i scenaristici Višnji Starešini.

Kako ste odlučili snimiti dokumentarac na temu blaženoga Alojzija Stepinca?

Ideja o snimanju dokumentarca o kardinalu Stepincu sazrijevala je dugo i postupno. Rođena sam u tomu kraju, ni desetak kilometara od Krašića, a jedan od njegovih nećaka, koji se također zvao Alojzije Stepinac, predavao mi je fiziku u osnovnoj školi u Karlovcu. Poznavala sam još u to vrijeme dubokoga socijalizma neke njegove rođakinje i rođake, ali zapravo tada nisam znala u kojoj su mjeri oni bili politički obilježeni od strane komunističkoga režima zato što su - rođaci. Na ideju dokumentarca o kardinalu došla sam u vrijeme kada sam pripremala dokumentarac „Neprijatelj naroda“, film o poslijeratnim likvidacijama hrvatske građanske klase od strane komunističkoga režima, čiji su protagonisti bili djeca i rođaci tadašnjih „nestalih“. Troje od šestero glavnih sugovornika bilo je na različite načine izravno vezano uz kardinala Stepinca. Otac biskupa Josipa Mrzljaka, Vladimir Mrzljak koji je kao državni službenik u Vukovaru, nakon ulaska partizana u grad odveden i „nestao“, odnosno pogubljen je negdje, bio je nećak Alojzija Stepinca. Otac Ljerke Ognjanovac, Zlatko

Ognjanovac, bio je poznati zborovođa i glazbeni animator u krašićkom kraju i dakako povezan sa nadbiskupom Stepincem, a u prvim danima poraća je uhićen, ubijen i „nestao“. Otac naše velike kantautorice i šansonijerke Lade Kos, Vinko Kos, bio je tajnik Društva hrvatskih književnika, i u vrijeme NDH je blisko surađivao s nadbiskupom Stepincem na zbrinjavanju djece bez roditelja, otišao je s bleiburškom kolonom i „nestao“. Zapravo se pokazalo – gdje god bih taknula u hrvatsku prošlost u vrijeme Drugoga svjetskog rata i nakon njega, uvijek bih naišla na – Stepinca. I tako je ostalo do današnjih dana. Na kardinalu Stepincu se i danas prelamaju ključne teme hrvatske povijesti i sama hrvatska državnost. Mislim da je to dovoljno za jedan film.

Kakve su reakcije publike na dokumentarac?

Publika koju sam ja čula, reagirala je odlično. Ona druga mi se nije javljala. Ali izvrsne su bile i reakcije kritike i struke. Osim nekoliko očekivanih izuzetaka, koje i dalje determiniraju estetika i ideologija Jakova Blaževića ili Ace Vasiljevića, kao njegove suvremenije inačice.

Po kojem ste ključu birali sugovornike u dokumentarcu?

Temeljna je ideja bila pokazati nadbiskupa Stepinca u kontekstu vremena, i osobito u međunarodnom kontekstu. Bez toga nije moguće potpuno razumjeti Stepinca, a i ta njegova međunarodna dimenzija je u nas bila vrlo slabo istražena i skoro nepoznata. Nekako su ga stisnuli u okvire lokalnoga nadbiskupa, a po njemu se zove jedan trg na njujorškomu Manhattanu, a ako krenete istraživati arhive pronaći ćete samo u američkomu tisku više od 20 000 članaka o njemu, uglavnom iz razdoblja komunističkoga progona, ali i nekoliko vijesti o njegovim antirasnim propovjedima u vrijeme NDH, a njegovo ime nosi i jedna od najboljih

katoličkih gimnazija u SAD-u... Sugovornici su birani tako da mogu rasvijetliti i hrvatsku, i međunarodnu, ali i ljudsku dimenziju kardinala Stepinca. Zapravo je popis sugovornika bio otvoren do samoga kraja snimanja. I tako se tek u montaži dogodilo da je priča o spašavanju židovske djevojčice Renate, na koju sam naišla tijekom snimanja, postala na kraju malen, ali jedan od najdojmljivijih dijelova filma.

Koji su neki politički dokumentarci ili općenito dokumentarci drugih redatelja koji su utjecali na Vaš rad kao redateljice i scenaristkinje?

Moji su dokumentarci određeni prvenstveno pričom koju želim ispričati preko filma kao medija. To su u pravilu povijesne teme s pričom koja je drukčija od uobičajenoga *mainstreama*, koja donosi nešto novo i može komunicirati s gledateljem: kako na razini spoznaje tako i na razini emocije. Gledam dakako i dokumentarce drugih autora, ali oni nisu ti u kojima tražim uzore. Ja imam svoj film.

Koje su poteškoće u procesu pisanja scenarija za dokumentarac, s obzirom na to da je on prilično različit i otvoreniji koncept za razliku od scenarija za primjerice igrani film - primjerice ne znate što će konkretno koji sugovornik reći i što od toga možete upotrijebiti?

Ne bih to nazvala poteškoćama, ili ih barem ja tako ne doživljam. Za dokumentarce kakve ja radim iznimno je važno imati dobru temu odnosno priču koja može nositi film, i dobro je istražiti. Scenarij je ovdje predložak, koji se kroz rad na filmu mijenja i dograđuje. Istraživanje dokumentacije i arhiva, ali i preliminarni razgovori sa širokim krugom sugovornika i potencijalnih sudionika filma zapravo su temeljni poslovi. Primjerice, u stra-

nim produkcijama imate na takvim projektima angažirane čitave timove različitih profesionalaca koji pripremaju istraživanja za scenarista i redatelja. U mom slučaju ja to radim sama. Ako obavite dobro i temeljito istraživanje, ono će vam poslužiti i pri izboru sugovornika u filmu, kao i u vođenju razgovora s njima. Tu onda više nema puno iznenađenja. Ali da, dokumentarni film je zapravo u stvaranju do završne montaže. Stoga montaža dokumentaraca zna trajati mjesecima, a ponekad i godinama.

Kakvi su Vaši daljnji planovi u vidu režiranja novih dokumentaraca i pisanja novih scenarija?

Upravo smo nedavno moj producent Ivan Maloča iz Interfilma i ja kao scenaristica i redateljica predali na natječaj HAVC-a projekt dokumentarca „Tražeći Renatu“. To je zapravo priča na koju sam naišla u Izraelu snimajući film o Stepincu, priča o židovskoj djevojčici Renati Bauer koja je na čudesne načine preživjela holokaust u NDH, nakon rata iselila u Izrael i odlučila zatajiti cijelu svoju prošlost. Danas njezini potomci zajedno sa mnom pokušavaju pronaći Renatine obiteljske korijene u Hrvatskoj te ustanoviti - tko je bila Renata i kako je preživjela? To je jedna od najfascinantnijih i najemotivnijih priča s kojom sam se srela u svomu novinarskom i dokumentarističkom radu, i nadam se da ćemo je uspjeti pretvoriti u film.